

Merve DUYDU*

**SANATSAL ANTROPOLOJİ KAPSAMINDA
RİTÜELLERİN SANATA YANSIMASI VE
SKARİFİKASYON**

ÖZET

İnsan ve toplum arasındaki ilişkinin boyutunu göstermesi açısından önemli olan sanat kavramı sadece güzellik kavramıyla değil, bireyin kültürel dinamiklerini oluşturmasıyla da ön plana çıkmaktadır. Sanatın sürekli gelişim ve dönüşüm içinde olması kültürel pratiklerin sanattan bağımsız değerlendirilemeyeceğini göstermektedir. Kavramsal açıdan değerlendirildiğinde, sanat ve kültürel yapının arasında ki ilişki insanlık tarihinde derin ve karmaşık bir etkileşimi simgelemektedir. Kültürel değerler, sanatsal pratiklerin ortaya çıkışındaki nedensellik ve anlamlandırma sürecinin bağımlı kuran etkili kaynaklardır. İnsan ve toplum ilişkisinin kaydı tutan antropoloji bilimi kültürel ve sanatsal boyutuyla irdelendiğinde, kültürel kavramların pratik açıdan nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini incelemektedir. Sanatsal pratiklerin ritüel boyutunda incelenmesi aşamasında sanatsal antropolojinin verilerinden yararlanılması kaçınılmazdır. Bu makale, toplumsal uzamda sembolik değerleriyle öne çıkan ve sanatsal pratik olarak da kabul gören skarifikasyon kavramının anlamlandırılması sürecinde sanatsal antropoloji ve ritüel değerlerin etkisine odaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sanat, Skarifikasyon, Beden

**REFLECTION OF RITUALS IN ART AND
SCARIFICATION WITHIN THE SCOPE OF
ARTISTIC ANTHROPOLOGY**

ABSTRACT

The concept of art, which is important in terms of showing the dimension of the relationship between people and society, comes to the fore not only with the concept of beauty but also with the formation of the cultural dynamics of the individual. The fact that art is in a constant development and transformation emphasizes that it cannot be evaluated independently of art in cultural practices. When evaluated conceptually, the relationship between art and cultural structure symbolizes a deep and complex interaction in human history. Cultural values are effective sources that establish the connection between causality and the meaning-making process in the emergence of artistic practices. When the concept of anthropology, which records the relationship between people and society, is examined in terms of its cultural and artistic dimensions, it examines how cultural concepts emerge and develop in terms of practice. It is inevitable to benefit from the data of artistic anthropology in the examination of artistic practices in terms of ritual. This article focuses on the influence of artistic anthropology and ritual values in the process of making sense of the concept of scarification, which stands out with its symbolic values in the social space and is also accepted as an artistic practice.

Keywords: Art, Scarification, Body

* Dr. Öğr. Üyesi, Cumhuriyet Üniversitesi, Mimarlık Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Görsel Sanatlar Bölümü, Sivas/Türkiye. E-Posta: merweduygu@hotmail.com / Assist. Prof. Dr., Cumhuriyet University, Faculty of Architecture, Fine Arts and Design, Department of Visual Arts, Sivas/ Turkey. E-Mail: merweduygu@hotmail.com

Giriş

Sanatsal pratikler içinde değerlendirilen ritüeller kültürel dinamikler için önemli kaynaklardır. Sanatsal pratikleri toplumsal uzamda analiz ederken sanatsal ifadenin kültürel boyutta nasıl değiştiği, toplumsal normları ve değerleri nasıl yansıttığı dikkat çekmektedir. İnsana ait bir kavram olan kültürün çeşitliliğini ve anlamını dikkate alan kültürel antropoloji sanatsal pratikler kapsamında değerlendirildiğinde, ritüel uygulamaların etkileri dikkat çekmektedir. Kültürel antropoloji, bireylerin inançlarını, değerlerini ve sosyal yapılanmalarını çözümlemeye çalışan önemli bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu disiplin toplulukların farklı kültürel uygulamalarını incelerken sosyal sistemlerinde farklılığına dikkat çekmektedir. Dil, sanat, gelenek gibi birçok sosyal konunun derinlemesine incelendiği kültürel antropolojide sanatsal pratiklerin kökenini, işlevini ve toplumsal bağlamını inceleyen bir alt disiplinde sanat antropolojisi yer alır. Bu disiplin, insanlığın çeşitliliğini ve karmaşıklığını anlamak ve kültürel değişimin süreçlerini analiz etmek için önemli bir araç sunar (Keesing, 1965, s.7). Kültürel değişimin süreçlerini analiz ederken, bireylerin sanatsal faaliyetler aracılığıyla ifade ettikleri değerleri, inançları ve insana özgü olan birçok duygu durumunu antropolojik perspektifle inceleyen sanat antropolojisi toplumsal uzamda önemli bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların sanat pratiklerini ve ritüellerini inceleyerek sanatın kültürel bağlamına odaklanan sanat antropolojisi, sanatın evrensel boyuttaki farklılıklarını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirerek insanlığın sanatla olan ilişkisini anlamak için kritik bir alan olarak kabul edilir (Schneider, 2012, s. 56).

İnsanın duygusal deneyimlerini ve yaratıcılığını ortaya koyan sanat olgusu tarih boyunca ritüel kavramıyla ilişki içerisinde olmuştur. Estetik ve sembolik değerlerin ifade aracı olan sanatsal pratikler estetik deneyim sağlarken aynı zamanda kültürel ve toplumsal bağlamda derin mesajlarda içermektedir. Belli bir geleneksel düzen içinde gerçekleştirilen ve içerdiği sembolik mesajlarla mevcut değer sistemini pekiştirmeye yönelik dini veya törensel eylemlerle açıklanabilen ritüeller toplumların normlarını ifade ederken bireylerinde duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamaktadır. İnsan deneyimini geliştirmesiyle öne çıkan ritüeller, kültürel kimlik inşasında toplumsal bağları güçlendirirken bireysel uzamda yaratıcılığı tetikleyen faktörlerdendir.

İnsanlık tarihinin yapı taşlarından olan sanat ve ritüel kavramları toplumsal değerlerin değişim ve gelişim sürecinde toplumun ruhunu ve karakterini ortaya çıkardığı için kültürel uzamda sanat antropolojisinin temel konularından biri haline gelmiştir.

Yöntem

Bu makalede, sanatsal ritüelin kültürel ve sanatsal antropoloji bağlamındaki değerlendirmeleri ele alınmaktadır. Değişen toplumsal dinamikler ve kültürel değerler ışığında nitel araştırma yöntemi kullanılarak hazırlanan makalede literatür taraması yapılarak güncel araştırma bulgularına yer verilmiştir. Araştırma sanatsal pratikler içerisinde, sosyal yapıyı şekillendiren kültürel değerlerin önemli roller üstlendiğini ortaya koymaktadır. Kültürel yapılanma sürecinde sanat ve ritüel kavramının gelişim süreci ve nasıl işlev gördüğü üzerinde durulmuştur. Makale, sanatsal pratikler içinde ritüellerin nasıl bir yer edindiğini incelerken, kültürel ve sanatsal antropoloji kapsamında bu pratiklerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine odaklanmaktadır. Bu pratiklerden olan skarifikasyon kavramı makalenin ana örneğini oluşturmaktadır. Sanat ve ritüel uygulamalar özelinde değerlendirilen skarifikasyon kavramı görsel temsil değerleri üzerinden incelenmiş ve kültürel uzamdaki yeri sanatsal antropoloji içinde değerlendirilmiştir.

Sanat Antropolojisinde Ritüel Kavramı

Sanat ve toplum arasındaki ilişki tarih boyunca kültürel gelişimlere ışık tutan merkezi bir rol üstlenmiştir. Sanat, bugün, çok çeşitli modeller ve yaklaşımlar aracılığıyla ifade edilmektedir (Goldbard, 2006, s. 248). Toplumsal değişimlerin bir yansıması ve itici gücü olarak öne çıkan sanat kavramı kültürel pratiklerin temel taşlarından biridir. Toplumsal değerlerin ve normların ruhunu yansıtan sanatsal faaliyetler toplumu tetikleme ve dönüştürme gücüne sahip dinamik yapılardır. Sanat ve toplum arasındaki etkileşim, insanlık tarihindeki önemli bir dinamik olarak dikkat çekmektedir çünkü her ikisi de birbirini beslemekte ve toplumun evrimine katkıda bulunmaktadır (Mesch, 2014, s. 8).

En genel tanımıyla düşünüldüğünde “insanla ilgili düzenli bilgi” anlamına gelen Antropoloji kavramı insanın dün, bugün ve yarınını sosyo-kültürel, biyolojik, morfolojik (dilbilimi, biyoloji, astronomi) ve fiziksel açıdan ele alan çok disiplinli bir bilim dalıdır” (Konak’dan akt: Öner, 2018, s. 95).

Antropoloji kavramı, birey olarak insanla ilgilenmek yerine gurup içinde yaşayan toplulukların yaşamsal pratiklerini incelemektedir. Kapsayıcı özelliğinden dolayı insanla ilgili doğru yanıtları bulmamıza yardımcı olan antropoloji kavramı bireyi içinde bulunduğu toplumla beraber incelerken farklı disiplinlerle sürekli etkileşim halindedir. Sözcük kökeni olarak Aristoteles’e dayanan antropoloji kavramı kültürel anlatımlar söz konusu olduğunda Tarihin kurucusu olarak tanınan Herodot’a dayandırılmaktadır. Toplulukların yaşamsal pratiklerinde ki farkları araştıran ve anlatan Herodot tarihi olayları kültür farklarıyla anlatırken kültürel antropolojiye kaynak oluşturmakta toplumla tarih arasındaki karşılıklı ilişkiyi gören ve değerlendiren ilk düşünürler arasında yer almaktadır (Güvenç, 1984, s. 4). Modern anlamda antropoloji kavramının ilk kullanımı ise keşifler çağına denk gelmektedir. Antropolojinin alt dallarından olarak kabul gören sanat antropolojisi ise, sosyal ve kültürel kavramlarla doğrudan alakalıdır. Yaşamsal sürecin tüm faaliyetlerinden etkilenen sanat kavramı dil, din, politika gibi insan yaşamına reaksiyon veren bütün etkenlerle yakından ilgilidir ve tüm bu etmenler kültür kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde anlamlı bir zemine oturmaktadır. Oluşum şekli açısından düşünüldüğünde kendine özgü bir realiteye ve reaksiyona sahip olan sanat kavramı antropolojik temelde birçok etkene sahiptir.

Sanat ve antropolojinin kültürel düzeydeki müşterek konusu sanatsal faaliyetlerin yaratıcısı insandır ve sanatında antropolojinin de en önemli ilişkisi insanın varlık süreciyle ilgilidir. Kültür üzerine araştırmalar yapan bir disiplinin kültürel aktarımın sağlamasında en önemli değerlerden olan sanat kavramını ele almaması imkânsızdır. Farklı disiplinlerde araştırma yapan sanatçılar sanatın yaratıcı unsurlarıyla ilgilenirken antropolojinin sosyal fonksiyonlarıyla da kontak halinde olmaktadır (Boas, 2017, s. 11).

Kültür, sanat ve antropolojinin müşterek bir alanı olarak dikkat çekmektedir ve toplumsal yapının sosyal katmandaki ötekileştirmelerine, dilsel ve ırksal farklılıklara, ailevi ilişkilere, mitlere, ritüellere ve bu ritüeller üzerinden bedeninin yorumlanması gibi kavramlara odaklanmaktadır (Akbaş, 2024, s. 78).

Sanatsal antropoloji içerisinde öne çıkan kavramlardan biri olan ritüel kavramı en kısa tanımıyla kalıplaşmış davranışlar ve töresel faaliyetler olarak kabul edilmektedir (Akbaş, 2024, s. 76). Ritüellerin kültürel düzeyde toplumsal işlevleri üzerine dikkat çeken ilk isim Fransız toplum

bilimcisi Emile Durkheim' a göre, ritüel kavramı toplumsal düzeyde düşünüldüğünde bireyi ait olduğu toplumda yaşamak için o toplumun gerektirdiği düzen bağına hazırlayan eğiten bir kavramdır ve bu ritüeller bireyleri bir araya getirirken toplumsal bağları da güçlendirir (Durkheim'dan akt: Karaman, 2019, s. 56).

Geleneklerin güçlendirilmesi ve inancın tazelenmesi gibi birçok işlevle yapılan toplumsal ve bedensel ritüeller bireylere kimlik kazandıran uygulamalardandır. Kelime kökeni olarak "Latince "ritüs" kelimesi ve Fransızca rite "tören, merasim, örf" sözcüğüne dayanan ritüel kavramı TDK'na göre; "adet haline gelen şey" şeklinde açıklanmıştır (2011, s. 400). Toplumsal ve bireysel düzlemde, doğal, psikolojik ve inançsal birçok kategoride çeşitli semboller içeren ve bu sembolizm üzerinden şekillenen pratikler dönemlere ve yapıma amaçlarına göre birçok sınıflandırmaya tabi tutulabilmektedir (Aydın, 2024, s. 9).

İnsanlık tarihinin varoluşundan itibaren toplulukların amaçlarına göre farklılık gösteren ve kolektif bir niteliği de bulunan ritüeller, bölgelerin coğrafi özellikleri, yerel inançları ve kültürleri ile şekillendiği noktada kültürel ve sanatsal antropoloji kavramıyla yakından ilgilidir. Geleneksel bir çerçevede süregelen ritüeller çeşitli kültürlerde farklılıklar gösterse de, genellikle şifacılık, topluluk liderliği, güzellik algısı aidiyet simgesi gibi çok yönlü bir rol oynamıştır. Bu bağlamda ritüel faaliyetlerin seçildikleri form ve diğer özelliklerle ritüele özgü bir atmosfer oluşturulmaktadır. Ritüelin uygulanma şekli amacını ve katılımcıların duygusal deneyimini tetikleyerek ritüele derinlik katmaktadır.

Sanat antropolojisi kapsamında değerlendirilen ritüel faaliyetlerin iletişim kurma amacı düşünüldüğünde, uygulamalar kendi içinde özel tasarım süreci içermektedir. Kültürel değerlere özgü sembol ve motiflerle hazırlanan ritüel uygulamalar sembolizm ve anlam bakımından coğrafi bölgelerin inançlarına ve geleneklerine göre farklılık göstermektedir.

Ritüel uygulamalarda sembolik anlatımı olan nesneler tarihi belge olmanın ötesinde sanatçılar içinde ilham kaynağı olmuştur. Birçok sanatçı bu nesneleri kendi bireysel ifadeleriyle resim ve heykel sanatına yansıtarak, onlara yeni bir yaşam ve anlam kazandırmıştır. Estetik yönünden ziyade tasarımsal anlamı ve sembolizmi açısından öne çıkan ritüel nesneler ve uygulamalar tarihin her döneminde varlığını sürdürmüştür. Ritüel uygulamaların ilkel topluluklar içerisinde ki yerine vurgu yapan Gombrich "İlkel toplulukların düşünce tarzını anlamaya çalışmadan; onları imgeleri bakılacak güzel şeyler olarak değil de, kullanılacak ve güç dolu nesneler gibi görmeye iten yaşantıyı kavramadan, sanatın bu yabansı başlangıçlarını anlamayı umamayız" ifadesi ile sanatsal faaliyet içerisindeki bu uygulamalara dikkat çekmiştir (Gombrich, 1994, s. 41). Sanat antropolojisi içerisinde ki imgelerin estetik yönlerinden farklı olarak sembolik anlamlarını da dikkate almak gereklidir. "Birtakım sembollerle ve nesnelerle desteklenen ritüellerde bu semboller ve nesneler bireyler ve toplumlar arasında his birliği oluşturarak kolektif değeri, kutsala bağlılığı ve itaati doğurmuştur" (Güven, 2018, s. 375).

Ritüel faaliyetler sanat antropolojisi kapsamında kimi zaman sanatsal nesneler üzerinden dikkat çekerken kimi zaman bedensen pratikler üzerinden sanatsal uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sanatsal Antropoloji ve Ritüel Uygulamalar Özelinde Skarifikasyon

Kültür, dil, din gibi toplumsal olgularla doğrudan ilgilenen antropoloji kavramı özerk bir olgu olan sanatsal uygulamalarda bir bilgi biçimi ve "öteki" kavramıyla var olmaktadır. Sanat ve

antropoloji kavramının tarihsel süreç içerisinde birçok ortak noktası bulunmaktadır. Gelişimsel süreci içerisinde kültür kavramına doğrudan odaklanan sanatsal antropoloji sanatla dolaylı değil doğrudan ilgili bir kavramdır ve sanatın diğer disiplinlerle kurduğu ilişkilerin kesiştiği noktada son yıllarda oldukça dikkat çekmektedir.

Sosyal ve kültürel antropoloji kavramı ortaya çıktığından beri sanatsal antropoloji çalışmaları kesin bir adlandırma yapılmadan başlamıştır çünkü toplumların kültürüne odaklanan bir bilim dalının kültürün yapı taşlarını oluşturan sanatsal uygulamaları incelememesi düşünülemez.

İngiliz tasarım profesörü 1975 yılında yayınladığı “Toplumda Sanat” isimli kitabında insan kültürünün temel yapı taşları olan din ve sanat ilişkilerini sorgulayıp sanat antropolojisi alanında örnek sayılabilecek bir çalışmaya imza atmıştır (Baynes, 2002, s. 75).

Bütün disiplinlerde sanatsal yaratıcılık incelenirken, başvuru alan antropolojinin toplumsal boyutudur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde; sanatsal çözümlemelerin temelinde yatan şey sanatçıyla yalnızca bir yaratıcı olarak ilgilenmek değil, aynı zamanda sanatçının yaşadığı kültürel alandaki etkisini ve üretilen eserin estetik tavrından farklı olarak kavramsal düzeydeki tesirini irdelemektir.

Sanat tarihi ve sanat eleştirisi uzamındaki sanatsal sorgulamalar kültüre insanın içselleştirilmiş etkinliği olarak bakarken antropoloji insanın gelişim sürecindeki sanatın rolüne odaklanmaktadır.

Antropolojinin sunduğu veriler yeni sanat dallarının ortaya çıkmasında etkili olurken, sanatın varlığı ve gelişimi içinde önemli bir noktaya taşınmıştır. Bilimsel metodolojide disiplinlerarasılığın nedensellik ilkesine odaklanan sanatsal antropoloji, geçmiş ve günümüzde ki birçok sanatsal uygulamanın nedenini sorgularken tarihsel bir harita çıkarılmasına da yardımcı olmaktadır. Toplumsal olanın ve onun yansımalarının kaydını tutarken sanatın kavramsal boyutunun anlamlı hale gelmesinde sanat antropolojisi çalışmaları öne çıkmıştır. Güzelin ve estetiğin dışında farklı ve öteki kavramlarının merkezinde uygulanan sanatsal ritüeller de toplumsal değişim, genetik kırılmalar, yaşamdaki dayatmalar ve bireysel beklentiler gibi insanın yaşam alanını oluşturan konular farklı uygulamalarla anlatım olanağı bulmuştur.

Sanat antropolojisi sanat üretiminin sosyal içeriğine, dağıtım döngüsüne ve kabulüne, odaklanırken antropoloji yaşam sahnesinde olanı, yaşamın içeriğinde incelemektedir. Bu yüzden antropolojik sanat teorisinde eserler, insanlardan, sosyal ilişkilerden bağımsız biçimde düşünülemez (Gell, 1998, s. 3).

Sanatla toplum arasındaki ilişkinin boyutları açısından değerlendirildiğinde; sanat eserinin ortaya çıkışında ve anlamlandırma sürecinde sosyal/kültürel antropoloji ve sanatsal antropoloji başlangıçta sanatın kökenleri hakkında yargıya varmak üzere önemli bilgiler sunarken, zamanla sanatın değişim sürecini takip eden bir boyuta geçmiştir. Sanatsal antropoloji sadece eski kabileler veya topluluklarla ilgilenmez aynı zamanda günümüz toplumlarının da sanatsal pratiklerini incelemektedir. Sanatsal ritüellerin anlamlandırılma sürecinde temel disiplinlerden olan antropoloji geçmiş ve şimdi bağıntısını kurduğu bakış açısıyla kültürel uzamdaki farklılıklarıyla sanatın varlığını daha da anlamlı kılar.

Kültür ve sanat ilişkisinin temelini araştıran sanatsal olanın gerçekliğine ulaşmayı hedefleyen bir bilim dalı olarak karşımıza çıkan sanatsal antropoloji kavramında, estetik açıdan

değerli olan formların yanı sıra bedensel ritüellere dayalı stillerin kültürel unsurlara dönüştüğü vurgulanmaktadır. Sanatın kaynağı vurgusuyla incelenen bedensel ritüellerde; ilk dikkat çeken bedenin estetik olma durumuyken ikincil olarak öne çıkan bedene yüklenen kültürel imgelerdir.

Beden üzerinden uygulanan sanatsal pratiklerde, farklı toplumlarda farklı imgeler ve anlamlar dikkat çekmektedir. Renk, motif ve kullanılan teknik farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda, toplumların kültürel değerlerine özgü görsel bir dil yansıtılmaktadır. Her kültüre göre farklılık gösteren beden sanatında, güzellik, kimlik ve bedene tanımlanan sosyal değerlerin vurgusu yapılmaktadır.

Dövme veya kazıma tekniği ile öne çıkan skarifikasyon ritüellerinde, bireyin toplumdaki konumu, inançları ve etnik kökenlerinin altı çizilmektedir. Çoğunlukla Afrika kıtasında gözlemlenen, deri kazıma veya boyama yöntemiyle yapılan skarifikasyon ritüelleri bedenin sanatsal ifade aracı olarak kullanıldığı ve batı sanatının güzellik kavramlarının çok ötesinde bir görünüm sergilendiği kültürel değerlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Şeyhun, 2010, s. 12).

Çalışmalarında birçok toplumun kozmetik ve diğer beden modifikasyonlarıyla ilgilenen Cordwell ritüel anlamdaki fiziksel değişimlerin toplumsal yaşamda nasıl yorumlandığına odaklanırken, bedeni sanatın bir formu olarak ele almıştır (Cordwell, 1979, s.47).

Özelikle Afrika etnik grupları arasında yaygın olan skarifikasyon kavramı anlam yüklenen resimlerin, tasarımların taş, cam, bıçak veya diğer aletlerle cilt üzerine yüzeysel kesiler oluşturma sürecini içermektedir. Çoğunlukla bu tasarımlar, "klan kimliğini, bir topluluk içindeki durumu, yetişkinliğe geçişi veya manevi önemi" ifade etmektedir (Roman, 2016, s. 1353). Deri altına kazıma tekniğiyle bilinen skarifikasyon uygulamaları cilt yüzeyinde oluşturduğu dokular ve bazen yüzeye uygulanan pigmentasyon işlemlerinden dolayı dövme kategorisine de dahil edilir.

Avrupa sömürge hükümetleri tarafından dönem dönem suç sayılan ve damgalanan dövme ve kazıma gibi kültürel uygulamaların suç sayılmasıyla uygulamalar düşüşe geçse de, günümüzde hala güzellik, kimlik veya direniş eylemleri olarak gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Kazıma izlerinden dolayı sanatsal formlarla özdeşleştirilen skarifikasyonlar Batı Afrika'da Benin'de bir kimlik işareti, vatandaşlık sembolü olarak kabul görmektedir (Vaughan, 2007, s. 388).

Kabile işareti gibi uygulanan skarifikasyonların kökenleri erken tarihli kazıma işaretli heykellere dayandırılmaktadır. Köleleştirici baskınlara karşı işaretleme aracı olarak da kullanılan skarifikasyon uygulamaları grup kimliğinin sembolü olurken, ortak bir kültürel mirasa ve atalara sahip bireyleri birbirine bağlamıştır.

Kaya sanatının erken dönemlerinde görünen örneklerde antropomorfik sanat formları dikkat çeker. Bu sanatsal formlarda kullanılan deri kazıma izleri skarifikasyon uygulamalarının eski çağlardan itibaren devam ettiğini kanıtlarken aynı zamanda sanatsal formlar üzerinde ki yansımalarına da örnek oluşturmaktadır. Tasarım desenleri incelendiğinde, erkek bedeni üzerinde hilal şeklinde kadın bedeninde ise eş merkezli dairesel tasarımlar görülmektedir. MÖ 5. binyıl ile MÖ 4. binyıl arasına ait olduğu düşünülen kaya sanatı tasvirinde ki boynuzlu koşan bir kadının vücut kazıma işaretleri skarifikasyon uygulamalarına kanıt ve örnek oluşturmaktadır (Soukopova, 2013, s. 45).

Görsel 1: Kaya Sanatı Tasviri Zoomorfik Figürler

Djenné-Djenno'da, bulunan ve MS 12. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında tarihlendirilen ve pişmiş topraktan oluşturulan çocukları kucağında bir annenin heykeli üzerinde dikkat çeken kazıma desenleri skarifikasyon örneklerinin çok eski dönemlere dayandırılmasına örnek olarak verilebilir (Diblasi, 1998, s. 111). Kadın heykelinin yanaklarında, kollarında ve göğüslerinde bulunan dairesel çizgiler skarifikasyon tasarımlarına örnek oluşturmaktadır.

Görsel 2: Pişmiş Toprak Kadın Heykelciği

İlkel kabilelerden kalan heykellerde de yüz izlerini görmek mümkündür Igbo Uwko bölgesinde yapılan kazılarda çıkartılan bir kolyede yüz üzerinde skarifikasyon kazımaları dikkat çekmektedir.

Görsel 3: Igbo - Ukwu Bronzları

MS 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl kökenli olan Yoruba yüz işaretleri incelendiğinde, Yoruba halkının, deri kazımanın acı verici olduğunu kabul etmesine rağmen süreci bu dövme işlemini cesaret sembolü olarak kullandıkları söylenilebilir ayrıca, bu kazıma işleminin bir parçası olarak belirli bir tanrısal bir beklenti bulunmaktadır. Kesilmiş derinin içine bitkisel şeyler yerleştirmenin tanrıyı o kişiye çekmenin bir yolu olarak düşünülmektedir (Ayeni vd, 2007, s. 218).

Kültürel motifler üzerinden dikkat çeken skarifikasyon uygulamaları dönemsel özelliklerine ve kabilere göre farklılık göstermektedir. Pastoral kaya sanatı uygulamaları üzerinden değerlendirildiğinde, Afrika Mursilerinin hem sığırlarına hem kendilerine uyguladıkları skarifikasyonlar kültürel bir uygulama olarak kabul görmüş ve pastoral kaya sanatları içinde değerlendirilmiştir.

Bedenin ve derinin kutsal bir amaçla veya güzellik algısı üzerinden sanatsal form arayışlarında kullanılması, kültürel uzamda birçok anlam arayışını içinde barındırdığı için deri kazıma işlemine yönelik vücut sanatı, Batı'nın "sanat" yapısının çok ötesine geçmektedir. Toplumların kültürel yapısı dahilinde daha geniş bir bilgi birikimini temsil eden bu uygulamalar dövmenin sanatsal kanonlarında bahsedilen vücut modifikasyonu gelenekleri üzerinden belirsiz kaynakların dışında nispeten belgelenememiş bir geçmişe sahip olan birçok topluma odaklanmaktadır.

Bir kimlik biçimi, vatandaşlık işareti olarak kabul gören skarifikasyonlar tasarım deseni olarak farklılıklar göstermektedir. Kimi zaman sığırlar üzerinde ki uygulamalarla kimi zaman timsah desenleri üzerinden yola çıkılan kazımalarda kültürel motiflerin güzelleştirme amacı da bulunmaktadır.

Kuzey Gana'da ki Dagomba halkında, kabile işareti olarak kullanılan kazımalar bazen bebeklerin anma törenlerinde uygulanmaktadır. Aile ve kabile bağlarını temsil eden bu uygulamalar kadın ve erkek bedeni üzerinden de farklılıklar göstermektedir. Baba yaşıyorsa çocuklar işaretlemelerini babadan alabilirken, gözyaşını andıran bu işareteler erkeklerin sağ yanaklarında dikey şekilde, kadınların ise alınlarında "s" şeklinde ve yine dikey işaretlerle bulunmaktadır (Irving, 2007, s. 20).

Güney Sudan'da, Moru halkı ve diğer bazı Nilotik halklarda, alınlarında yara izlerine neden olan kültürel kazıma uygulamalarıyla dikkat çekmektedirler. Bir kulaktan diğerine noktalı, yarım daire biçimli kazınmış bu kültürel modifikasyonlar Doğu Afrika'daki Fula halkında ise, yüksek sosyal statüye sahip kadınlar için, sosyal statülerini belirtmek üzere yüzlerinde dört adet üçlü çizgili kazınmış ile uygulanmaktadır. Bu desenlerin Fulani'de kişiyi karşı cins için daha çekici hale getirmeyi amaçlayan işaretleri de bulunmaktadır (Garve vd, 2017, s. 708).

Yoruba halkı için kimlik ve soy belirteci olan skarifikasyonlar, "cüret, azim ve kararlılığın yanı sıra; yas, keder gibi duyguları, dini inançları, hayvan ve bitki sembollerini de içermektedir.

Görsel 4: Yoruba woman 1975. Fotoğraf: Henry Drewal

Vücuda uygulanan kültürel modifikasyonlar her bölgenin inanışına göre farklı anlamlara sahiptir. Örneğin, Nijerya kültüründe bu uygulamalar zaman zaman reenkarnasyon ile ilişkilendirilir ve efsanevi bir atadan kalma kuş şeklinde kazınmış kültürel motifler üzerinden üretilir (Garve vd, 2017, s. 710).

Yaşanmış deneyim olarak da kabul gören bu modifikasyonlar her zaman süs ve veya sanatsal bir anlam içermeyebilir. Kültürel bir bağlanmayı ve ritüeli temsil eden bu uygulamalar bireyi kabilesine veya halkına bağlayan bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Cesaret zaferi veya bir geçiş töreni ritüeli olarak da kabul gören skarifikasyonlar temsil boyutu ile incelediğinde, doğrudan yorumlanması zor olan kimlik izleridir. Arka planda birçok ritüeli barındıran bu uygulamalar dış görünüşün üzerinden ruhun görsel bir temsili gibidir. Hangi amaçla kazınmış olursa olsun eşsiz bulunan ve saygı gören bu uygulamalar, büyüsel ritüelleri de içinde barındırmaktadır. Bu büyüsel ritüeller geleneksel rahipler tarafından şeytani veya kötü ruhlara karşı manevi savunma sağlamak amacıyla üretilmiştir. Mistik gücü olduğu düşünülen bu işaretlemeler vücudun herhangi bir bölgesinde oluşturulurken işaretlerin büyü ve lanetli olana karşı güçlendirdiğine inanılmaktadır (Irving, 2007, s. 20).

Gana’da bu işaretlemeler geleneksel tıbbın bir yöntemi olarak, ateşi düşürmek ve ağrıyı azaltmak için hastalıklara karşı kullanılmaktadır. Örneğin, kuştan türeyen hastalıkların önlenmesinde kuş desenli modifikasyonların beden üzerine yapılması gibi. Gana’ da hastalığa karşı kullanılan bu işaretlemelerin reenkarnasyon inancına da göndermesi bulunmaktadır. Donkor ismi verilen tıbbi işaretleme tekniğiyle yapılan vücut modifikasyonunda reenkarnasyon inancıyla birlikte, sonraki çocuğun önceki ölü çocuğun ruhunu taşıdığı inancı öne çıkar. Bu işaretleme kadının düşüklerin sayısına bağlı olarak değişebilir ve doğumdan kısa bir süre sonra yapılabilir (Irving, 2007, s. 8).

Tanzanya’nın etnik halk grubunda birçok kültürel bir kazıma uygulaması bulunmaktadır. Kimlik belirteci olarak kadın ve erkek bedeni üzerine yapılan skarifikasyonlar da, her iki yanakta daireler ve yarım daireler dikkat çekmektedir. Cesur bir yetişkin erkek olmanın göstergesi olarak dikkat çeken uygulamalar kadınlar için doğurganlığı sembolize eder. Doğurganlığın başka bir sembolü olarak da kadınların göğüslerinde genellikle kertenkele işaretleme bulunmaktadır. Deri Kazımanın kültürel modikasyon özellikleri incelendiğinde, genel bir yorum olarak bu kültürel işaretlemelere sahip olmanın bir kabilenin bir üyesi olmak veya topluluğa tutarlı bir şekilde katkıda bulunmak gibi daha saygın bir yaşam tarzına göndermede bulunduğu çıkarımında bulunulabilir. Skarifikasyon desenlerinin temsil özelliklerine bakıldığında, genellikle niyete ve neden

yapıldığına göre değişkenlik gösterdiği dikkat çekmektedir. Kök demetleri, hayvansal motifler özellikle doğurganlıkla ilişkili(kertenkele motifi gibi), örümcekler dikkat çekmektedir (URL-1).

Büyüsel ritüeller ve ölüm korkusu gibi nedenlerden dolayı yapılan skarifikasyon uygulamaları bireyin ait olduğu topluma katılımını sağlarken sosyal hayatın nihai garantörleri olarak düşünülebilir. Bireyin sosyalleşme sürecine katkısı bulunan ritüel uygulamalar tasarım desenleriyle görsel bir dil oluştururken kültürel aktarım içinde iletişim aracı konumundadır.

Görsel 5: Datooga Kadınlarında Yüz İşaretleri

Sonuç

Günümüz sanatının eklektik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, sanatsal uygulamaların ve sembolik değerlerin çözümlenmesinde antropolojinin etkisi büyüktür. Sanatsal antropoloji kapsamında düşünüldüğünde, sanatsal pratiklerin köken, etkilenme, tarihsel ve sosyolojik etmenlerinin varlığını kavrayabilmek ve bir disipline dönüştürebilmek için kültürün uzantısı olan sanat kavramının etkileşimli söylemlere ihtiyacı bulunmaktadır. Sanatsal antropolojinin sanatın yaşam alanlarını, pratiklerini ve disiplinleri sanatsal üretim ve tüketim bağlamında değerlendirmesi mümkündür. Antropoloji bilgisinin sanat ve kültür araştırmalarına sunduğu verilerle kültürel söylemler daha anlamlı hale gelmektedir.

Sanatın bir formu olarak ele alınan beden olgusu yüzyıllardır hem kültürel uygulamalarda hem sanatsal uygulamalarda öne çıkan bir kavramdır. Ait olduğu topluma ve döneme özgü kültürel referansların aracısı konumunda olan beden kavramı bireyin doğrudan temsiliyetini ve teslimiyetini gösterdiği noktada alternatif bir iletişim aracına dönüşmektedir. Ruhun görsel dilini yansıtan beden kavramı üzerinden gerçekleştirilen sanatsal ve kültürel ritüel pratikleri birçok amaca hizmet etmektedir. Beden üzerine kazıma tekniğiyle gerçekleştirilen skarifikasyon uygulamaları geleneksel dövme uygulamaları olarak kabul görmekte iken kültürel bağlamda ayrıca ele alınması gereken kapsamlı ritüel uygulamalardır. Tarihsel zemini eski çağlara dayanan skarifikasyon uygulamaları arkeolojik birçok kalıntı üzerinde dikkat çekerken tasarımı ve yapılma amacı doğrultusunda değerlendirildiğinde, kültürel ritüel olarak günümüzde de birçok kabilede devam eden bir ritüel uygulamasıdır.

Kimlik, aidiyet, cesaret, güzellik ve geçiş töreni gibi birçok göndermesi olan skarifikasyon uygulamaları cinsiyete göre değişen ve bazı zamanlarda büyüsel ve erotik anlamlar içeren beden modifikasyonlarıdır. İnsan hayatı içinde statik olma durumundan sıyrılan beden kavramı, bireyin hayat döngüsü içinde yaşamsal deneyimlerini de yansıtmaktadır. Sanatsal ve kültürel faaliyetlerin temsil aracı olan beden kavramı deneyimlere, yaşamsal söylemlere zemin oluşturduğu noktada görselliğiyle de sanatın sorgulama alanlarından biri olmuştur. Sanatın ve kültürün birleştiği noktada sanatsal antropolojinin de önemli bir alanı olan bedensel ritüellerin birey, benlik ve toplumsal yapı arasında yakın bir ilişki söz konusudur.

Bireylerin toplumsal etkileşimini ve sosyalleşme sürecini etkileyen beden kavramı kimlik temsilleri üzerinden, sembolik bir sistem aracılığıyla yeniden üretilmekte ve görsel bir dile kavuşmaktadır. Bu görsel ve sembolik sistemin temel aracı, pratiklerin alanı olan bedendir ve bedene uygulanan skarifikasyon gibi çeşitli beden modifikasyonları, sosyal gerçekliğin yaratılmasında önemli rol oynayan bedensel pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Extended Abstract

The concept of art, which is important in terms of showing the extent of the relationship established by humans with society, is one of the leading dynamics of cultural transmissions. Artistic anthropology, which focuses on the causality and meaning-making process in the emergence of works of art, is one of the scientific fields that contribute to cultural history. Artistic anthropology, which records the relationship established by the individual with society and examines how cultural activities emerge in terms of conceptual and practical practices, gives meaning to ritual-based cultural practices in an aesthetic and social context.

The aim of this article is to focus on the relationship between anthropology, art and culture in the emergence of ritual practices and the process of making sense of these practices. The problem of the research focuses on the investigation of scarification practices, which have found a place within the concepts of cultural and artistic anthropology, which are the field of image production of the art producer, with their ritual dimension. The questions of how cultural practices that have become a part of art history are questioned, criticized with their imaginative and conceptual dimensions and how they are transferred to an artistic dimension through rituals are sought to be answered. In this context, the main subject of the article is how cultural practices that have become a part of art history are positioned from the past to the present within the framework of the concept of scarification, which is a body ritual. In this article; while emphasizing how the concept of scarification, which has an important place in cultural transmissions, is evaluated within the scope of artistic anthropology, it is aimed to explain the ritual approaches of this cultural attitude and approach on the body.

In order to investigate how the concept of scarification, which is evaluated as a body ritual within the scope of cultural and artistic anthropology, is evaluated within artistic anthropology, for what purposes this ritual is performed and its origins, a literature review has been conducted on domestic and international sources. The text of the article has been tried to be organized in a style that supports and integrates the conclusions regarding the result without distracting the subject from the problem situation and without digressing from the subject. The visuals used in the article have been selected as examples of scarification practices mentioned in the text. In the preparation phase of the article, visual and literary sources such as books, articles, magazines, newspapers, interactive links, photographs related to the subject were researched based on qualitative research methods and the conceptual and imaginative dimensions of the subject were expressed through these sources.

When ritual practices that become more meaningful with the data provided by anthropology to art and culture are considered within the scope of analyzing symbolic values, they are a deep interaction tool to comprehend the origins and purposes of artistic practices. The concept of the body, which stands out in cultural and artistic practices, becomes the mediator of the cultural references of the society it belongs to with scarification practices. Ritual practices carried out through the concept of the body, which has become a means of communication in a cultural

context, serve many purposes while also reflecting the visual language of spiritual expectations. Scarification, the body scarification technique that dates back to ancient times, attracts attention as one of the important topics of artistic anthropology at the point where art and culture meet.

In the causality relationship between anthropology, art and culture, ritual practices that stand out as vital practices attract attention. The concept of anthropology, which comes to the fore at the point where culture affects art, and art affects culture, reveals the relationship between humans and society while explaining the causality of aesthetic and artistic practices. The data of art anthropology, which contributes to the conceptual aspect while explaining the structuring of artistic practices, is quite important in the analysis of cultural experiences. Artistic practices, which draw attention to the cultural data of artistic anthropology, go beyond being just an aesthetic attitude and enrich the structure of historical and cultural readings. The concept of scarification, which is evaluated within artistic anthropology and is one of the important body practices, adorns the human body like a jewel in various cultures, while the meanings attributed to these designs vary according to the cultural extensions in the social context. Scarifications, which are coded into the body as a symbolic system, are shaped around feelings such as identity, belonging and courage, and are in the position of identity extensions of social reality.

Kaynakça

- Akbaş, A. (2024). Sanat ve Ritüel: Kültürel Antropoloji Bağlamında Güncel Tartışmalar. *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 73-99. <https://doi.org/10.59902/yazit.1480999>
- Aydın, E. N. (2024). *Şamanizmde Ritüel Nesneleri ve Heykel Sanatına Yansıması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Ayeni, O.A., Ayeni, O. & Jackson, R. (2007). Observations on the Procedural Aspects and Health Effects of Scarification in Sub-Saharan Africa. *Journal of Cutaneous Medicine and Surgery*, 1(6), 217-220. <https://doi.org/10.2310/7750.2007.00026>
- Baynes, K. (2002). *Toplumda Sanat*. (Y. Atılman, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Boas, F. (2017). *Antropoloji ve Modern Yaşam*. (D. Uludağ, Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Cordwell, J. (1979). *The Very Human Arts Of Transformation*. Mouton Press
- Diblası, M. (1998). Review of Excavations at Jenné-Jeno, Hambarketolo, and Kaniana (Inland Niger Delta, Mali), the 1981 Season. *Journal of Field Archaeology*, 25 (1), 111-115. <https://doi.org/10.2307/530462>
- Garve, R., Garve, M., Jens, C. T., Julius, N. F. & Chiristian, G. M. (2017). Scarification in Sub-Saharan Africa: Social Skin, Remedy and Medical İmport. *Tropical Medicine and International Health*, 22 (6), 708-715. <https://doi.org/10.1111/tmi.12878>
- Gell. A. (1998). *Art and Agency*. Clarendon Press.
- Goldbard, A. (2006). *New Creative Community: The Art of Cultural Development*. New Village Press.
- Gombrich, E. H. (1994). *Sanatın Öyküsü*. Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi.

- Güven, F. (2018). Kutsal Nesneler Bağlamında “Alem Gezdirmek” Ritüeli. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 6 (13), 373-380. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.510221>
- Irving, A. (2007). *An Ancient Practice: Scarification and Tribal Marking in Ghana*. School Of International Education Publications.
- Karaman, E. H. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Kurgusunda Performans Olarak Ritüellerin Sanata ve Toplumsal Belleğe Etkisi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Keesing, F. M. (1965). *Cultural Anthropology*. Mittal Publications.
- Mesch, C. (2014). *Art and Politics: A Small History of Art for Social Change Since 1945*. Bloomsbury Publishing.
- Öner, F. K. (2018). Sanat Antropolojisinin Sanat ve Sanat Eleştirisi Açısından Önemi. *Folklor/Edebiyat*, 24 (95), 95-104. <https://doi.org/10.22559/folklor.350>
- Roman, J. (2016). African Scarification. *JAMA Dermatoloji*, 152 (12), 1353-1358. <https://doi.org/10.1001/jamadermatol.2016.0086>.
- Schneider, A. (2012). *Anthropology and Art*. The Sage Publications.
- Şeyhun, M. H. (2010). Bir Tuval Olarak Beden. *Sanat Dünyamız*, 115 (10), 12-17.
- Soukopova, J. (2013). *Yuvarlak Kafalar: Sahra'daki En Eski Kaya Resimleri*. Cambridge Scholars Press.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vaughan, M. (2007). Scarification in Africa: Re-Reading Colonial Evidence. *Cultural and Social History*. 4 (3), 385-400.

Elektronik Kaynakça

- URL- 1: Krutak, L. (2022). *Tattoos Of Sub-Saharan Africa*. <https://www.larskrutak.com/tattoos-of-subsaharan-africa/>. Erişim Tarihi: 03.10.2024.

Görsel Kaynakçası

- Görsel 1: Pasare, F. (2013). *Round Head rock art figures and zoomorphic figures* [Fotoğraf] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fondazione_Passar%C3%A9_V1_056.jpg Erişim Tarihi: 03.10.2024.
- Görsel 2: Barkley, L. H. (2006). *Female Figure with Four Children* [Fotoğraf] <https://Artgallery.Yale.Edu/Collections/Objects/84312>. Erişim Tarihi: 08.10.2024.
- Görsel 3: Ukabia, H. (2008). *Igbo Ukwu bronzes in the British Museum* [Fotoğraf] https://Upload.Wikimedia.Org/Wikipedia/Commons/E/Ee/Igbo_Ukwu_Bronzes.Jpg. Erişim Tarihi: 04.10.2024.
- Görsel 4: Krutak, L. (2022). *Tattoos Of Sub-Saharan Africa* [Fotoğraf] <https://www.larskrutak.com/tattoos-of-subsaharan-africa/>. Erişim Tarihi: 03.03.2025.
- Görsel 5: Gerber, K. (2009). *Datoga woman in Tarangire National Park* [Fotoğraf] https://En.Wikipedia.Org/Wiki/Scarification_In_Africa. Erişim Tarihi: 03.10.2024.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Çatışma Beyanı/Declaration of Conflict: Çalışmada kişi ya da kurumlar arası çıkar çatışmasının olmadığı beyan olunur. / It is declared that there is no conflict of interest between individuals or institutions in the study.

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0